

*аспірант кафедри
української літератури
Луганського національного
університету імені Тараса Шевченка*

ХУДОЖНЄ ВТІЛЕННЯ МОТИВУ ПОДОРОЖІ У ЧАСІ ТА ПРОСТОРІ У ТВОРЧОСТІ ВІКТОРА ПОЛОЖІЯ

Творчість Віктора Положія хронологічно припадає на кінець ХХ століття. Перший прозовий твір письменника – повість «Жив-був Іван» вийшла у 1979 році, ставлення критиків до неї не було однозначним. За рік побачило світ оповідання «Щось негаразд...». Згодом молодий письменник опублікував роман «Попіл на рани» і книжку повістей «Маленькі подорожі». За першими книгами були наступні: «Господарі землі», «Човен у тумані», «Сонячний вітер». Творча спадщина цього автора невелика за обсягом, проте прикметна своїми художніми особливостями. Він писав глибоко, чесно й суворо. Але, на жаль, творчість талановитого письменника останні десятиліття майже забута і дотепер не була об'єктом дослідницьких студій.

Вагому частку доробку В. Положія становлять твори на фантастичну тематику: зустрічі з інопланетянами, польоти в інші галактики, існування паралельних світів, подорожі у часі.

У теорії літератури подорожі досліджували Ю. Барабаш, З. Бауман, Х. Борхес, Ю. Степанов, В. Будний та М. Ільницький, різноманітні аспекти мандрування розглядали Е. Блох, Л. Гумільов, Ю. Лотман, Б. Успенський.

Мета розвідки – дослідити художню реалізацію мотиву подорожі у часі та просторі у творчості Віктора Положія.

Подорож як мотив постає у багатьох фантастичних творах В. Положія. Досить часто письменник вплітає цей мотив у структуру своїх новел, оповідань, повістей, використовуючи його як композиційний елемент.

Подорож героя у просторі й часі відбувається одночасно з духовною мандрівкою. Ми можемо спостерігати за внутрішнім станом, переживаннями, духовним оновленням персонажів.

Так, у повісті «Пілот трансгалактичного» головний герой Горбач уже багато років є пілотом трансгалактичного корабля, має дружину та дітей. Він прямує до аеропорту нічним містом. Спостерігаючи за об'єктами інфраструктури Києва, що пропливають у вікні автомобіля, герой замислюється над обсягами інформації, якими володіє і може володіти людина, над цінністю часу і життя, сутністю буття: «Тоді прийшла думка, що ось так завжди їздитимуть автобуси, житимуть люди, літатимуть на інші планети, все буде, а тільки прийде час – і не буде його, він піде з цього світу, помре» [1, с. 50]. Повість має ще дві лінії розвитку подій – це подорож Горбача трансгалактичним кораблем і роки його юності. Але такі роздуми не полишають героя у жодній із них.

Подорожуючи між галактиками, Горбач міркує про простір і час, робить висновок, що людина – це гвинтик, частинка великої безкінечної системи: «Кожен із нас знає, що помре, але від цього не залишає своєї діяльності, бо людина не живе сама по собі, вона частина велетенської системи, і з її смертю система не припиняє свого існування, а от без діяльності кожного з нас, без нашої жертвовності ця система загинула б у зародку. Але тут має зникнути вся система. То чи криється тут, у «кінечності» її, безглуздість існування, а якщо не існування, то безглуздість прогресу, що підвів людину до розуміння буття, але нічим не може зарадити небуттю? Ледарям тільки дай поговорити про невиправданість жертв, трагедій на шляху поступу... Що ж, із погляду вічності ніщо не має смислу» [1, с. 58].

Герой у результаті своїх подорожей починає краще розуміти навколишній світ, робити акценти на важливих речах, які до цього не мали вагомого значення для нього, він еволюціонує у своїх думках. В останній сцені Паустовський, у якого молодий Горбач перебував кілька днів, зазначає: «Не думайте, що відповіли на всі питання. У ваші роки терзає одне: для чого живе людина. Нам конче хочеться знати відповідь, щоб вибрати правильний шлях. А виявляється, чим більше ми розкриваємо невідоме, тим більше постає питань. Візьміть за дороговказ довіру до прогресу. Немає нічого сталого, немає тієї межі, досягнувши якої скажеш: от тепер я щасливий! Терзання і дерзання – це і є життя. І щастя, і душевний спокій, мабуть, тільки в тому, щоб залишитись людиною. Ось такий зв'язок між одним і всіма» [1, с. 65]. Ситуація реальної подорожі є нараційним рушієм твору та відбувається разом із внутрішньою подорожжю героя, його духовним поступом.

В оповіданні «Щось негаразд» головний герой подорожує у часі. Адам Сезар, здійснюючи космічний політ, потрапляє у часову яму і опиняється на своїй планеті. Але виявляється, що минуло 119 років із моменту початку польоту. Тут усе змінилось: кожен громадянин республіки має пластикову картку, на якій зазначено коефіцієнт інтелекту. Ця картка слугує і документом, який посвідчує особу, і грошима. Чим вищий коефіцієнт інтелекту, тим більше благ отримує людина: «... контроль по всій країні – одна система. І одного разу не зелене вічко загориться, а червоне, і вас випроводять з магазину чи ще звідки. Розраховано-бо, скільки приблизно на рік відпущено людини, приміром, із шифром «200». У тій електронній системі все записується чи запам'ятовується. Більше не дасть. А раз на рік картку міняють, аякже. Може, виріс коефіцієнт. А може, й знизився, щоб справедливо» [1, с. 203]. У творі письменник протиставляє психологію багатьох людей ХХ століття і світобачення людей майбутнього, які мислять іншими категоріями й керуються іншими цінностями. Суспільство майбутнього сформувалося під впливом науково-технічного прогресу і нових соціальних тенденцій, в його основі – ідея масового виробництва: з

конвеєра сходять навіть качки, а розвиток іде до того, що всі люди будуть відсортовані і підготовлені для того, щоб стати щасливими, корисними громадянами: «Оця біла горошина означає, що качка – штучна, людьми зроблена. В горошині штучний генетичний код. І ці качки живуть, як і дикі, навіть паруються з дикими. І потомство вже теж із такими горошинами... І я певен, що з'являться і штучні люди. Яких ви не відрізните від справжніх. Ні, це не роботи будуть. Це будуть просто інші люди. Інші озера й качки, риби й звірі. Інші люди в іншому світі. І коли хтось, як ви, заблукає в часі, він не відрізнити нічого від даного природою» [1, с. 213].

Герой-мандрівник розуміє, що задоволення і розваги доступні всім, але це бездушне, емоційно мертве суспільство, таке життя, цілком позбавлене сенсу, окрадене з усіх своїх вартостей – це життя скаліченої особистості в абсолютному комфорті і безпеці.

В оповіданні «Короборо» спостерігаємо за подорожжю чужою планетою Геннадія, який є пілотом міжгалактичного лайнера. Він робить вимушену посадку на недосліджену планету Короборо, що схожа на земну пустелю, ще й із міражами. Геннадій дивується, він наче і крокує рідними місцями, але щось його насторожує. Опинившись на своїй станції «Андалузія», спілкується із давніми знайомими Майкою і Гариком. Згодом виявляється, що й «Андалузія», і три роки життя на цій станції, і його знайомі – це галюцинація, перевірка мешканцями недослідженої планети – короборцями, які хотіли дізнатись, яку загрозу може чинити для них людина.

Оповідання Віктора Положія «Центр Всесвіту» – це філософська замальовка приреченого на загибель астронавта. Євген Іванович Гороза під час польоту на космічному кораблі знаходить собі розраду і заспокоєння у спогляданні зірок і туманностей. Він побачив зоряне скупчення у формі людини, що біжить, і зрозумів, що це теж живий організм, тільки дуже великий, у якому кожна зірка – це атом його тіла. Так і тіло космонавта комусь непомірно маленькому уявляється зоряним скупченням: «Наприклад: нічого подібного, планети й зорі не зливаються в один фон, різні туманності мають різну форму. Зараз я бачу туманність. У неї силует людини-гіганта. Ця людина складена з атомів-планет. Чому не рухається? Звідки знати, може, вона біжить стометрівку. За нашими поняттями. Якщо на мене подивиться хтось менший, аніж я, у стільки разів, у скільки я менший за оту людину-гіганта, – я йому видамся туманністю, а мої атоми будуть планетами, клітини – галактиками і чим завгодно». Євгену Івановичу тісно у цій сфері, зрештою він робить висновок, що все вічне, і за теорією імовірності через якийсь час він знову колись буде «Євгеном Івановичем Горозою, 1936 року народження. Хіба що іншої форми з точки зору мене теперішнього» [1, с. 6]. Йому стає легко, його душа отримує спокій.

Таким чином, в оповіданні «Центр Всесвіту» герой, подорожуючи просторами космосу, проходить і духовне очищення, здобуває душевний спокій.

Отже, у фантастичних творах Віктора Положія значне місце посідає аналіз загальнолюдських і моральних цінностей. Автор майстерно створює пригодницьку й водночас глибоко філософську прозу, своєрідне значення у якій мають мотиви подорожі у часі та просторі. Кожен його твір – це аналіз якоїсь часточки людської душі, якоїсь риси характеру або проблеми вибору. Характерними рисами творів малого епічного жанру В. Положія можна назвати психологізм, глибокий інтерес до героїв як до неповторних особистостей. Проаналізовані твори автора акцентують на проблемі морального вибору людини в різних життєвих ситуаціях, які проєктуються на майбутнє і пов'язані з темою подорожі в часі (оповідання «Щось негаразд»). У більшості творів про подорож ситуація реальної подорожі є нараційним рушієм твору та відбувається разом із внутрішньою подорожжю героя, його духовним поступом (повість «Пілот трансгалактичного», оповідання «Центр Всесвіту»). Предметом подальших наукових розвідок у цьому напрямі можуть стати інші твори українського фантаста кінця ХХ століття Віктора Положія.

Література:

1. Положія В.І. Сонячний вітер: фантаст. Оповідання та повісті / В.І. Положія. – К. : Молодь, 1986. – 160 с.

Анотація

О. РИБЦЕВА. ХУДОЖНЄ ВТІЛЕННЯ МОТИВУ

ПОДОРОЖІ У ЧАСІ ТА ПРОСТОРИ У ТВОРЧОСТІ ВІКТОРА ПОЛОЖІЯ

У статті досліджується художня реалізація мотиву подорожі у часі та просторі у творчості В. Положія, відзначається важлива роль подорожі у спадщині письменника. Подорож як мотив постає у багатьох фантастичних творах В. Положія. Досить часто письменник вплітає цей мотив у структуру своїх новел, оповідань, повістей, використовуючи його як композиційний елемент.

Подорож героя у просторі й часі відбувається одночасно з духовною мандрівкою. Ми можемо спостерігати за внутрішнім станом, переживаннями, духовним оновленням персонажів.

Ключові слова: фантастика, мотив, подорож, простір, час.

Аннотация

**О. РЫБЦЕВА. ХУДОЖЕСТВЕННОЕ ВОПЛОЩЕНИЕ МОТИВА
ПУТЕШЕСТВИЯ ВО ВРЕМЕНИ И ПРОСТРАНСТВЕ В ТВОРЧЕСТВЕ ВИКТОРА ПОЛОЖИЯ**

В работе исследуется художественная реализация мотива путешествия во времени и пространстве в творчестве В. Положия, отмечается немаловажная роль путешествия в наследии писателя. Путешествие как мотив выступает во многих фантастических произведениях В. Положия. Достаточно часто писатель вплетает этот мотив в структуру своих новелл, рассказов, повестей, используя его как композиционный элемент.

Путешествие героя в пространстве и времени происходит одновременно с духовным путешествием. Мы можем наблюдать за внутренним состоянием, переживаниями, духовным обновлением персонажей.

Ключевые слова: фантастика, мотив, путешествие, пространство, время.

Summary

**O. RYBTSEVA. ARTISTIC EMBODIMENT
OF THE MOTIVE OF TRAVEL IN TIME AND SPACE IN THE WORK OF VICTOR POLOZHIYA**

The article explores the artistic realization of the motif of travel in time and space in the work of V. Polozhiya is studied and the important role of travel in the writer's heritage is noted. Travel as a motive appears in many fantastic works of V. Polozhiya. Quite often the writer weaves this motif into the structure of his short stories, stories, novels using it as a compositional element. The hero's journey in space and time takes place simultaneously with a spiritual journey. We can observe the inner state, the experiences of the spiritual renewal of the characters.

Key words: fantasy, motive, travel, space, time.